

ШЛЯХ ДО АВТОКЕФАЛІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ АВТОКЕФАЛЬНОЇ СИНОДАЛЬНОЇ ЦЕРКВИ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД: ІСТОРИКО-КАНОНІЧНИЙ КОНТЕКСТ

THE PATH TO AUTOCERHALY OF THE UKRAINIAN ORTHODOX AUTOCERHALIC SYNODAL CHURCH IN THE INTER-WAR PERIOD: HISTORICAL- CANONICAL CONTEXT

Постановка проблеми. Автокефалія — це право Помісної Церкви на самостійне управління і незалежність від інших церковних юрисдикцій, але цей статус не може бути просто проголошений без відповідної канонічної легітимізації та визнання. Питання права на автокефалію, особливо в сучасних умовах, дійсно є складним і породжує численні канонічні та богословські суперечки. Процес проголошення автокефалії несе ризик розділень у церковній громаді та конфліктів з іншими Помісними Церквами. Історія виникнення та визнання автокефальних церков свідчить про те, що це питання часто супроводжувалося суперечками, конфліктами та політичним впливом. Невизначеність у встановленні критеріїв, хто має

Процес отримання автокефалії Українською Православною Автокефальною Синодальною Церквою (УПАСЦ) супроводжувався низкою суперечностей і протиріч. Він зазнавав впливу з боку зовнішніх церковних центрів, стикався з внутрішньоукраїнською опозицією та був тісно пов'язаний із політичними інтересами різних сил. Водночас важливими є не лише ці чинники, а й внутрішні суперечності, що передували проголошенню автокефалії. Окрему увагу в статті приділено визначенню вирішальних причин, які стали підґрунтям для ухвалення остаточного рішення про автокефальний статус. Загалом, усі означені фактори залишаються дуже важливими для розуміння відносин між Церквою, державою та

* Аспірант Київської православної богословської академії.

** Postgraduate student of the Kyiv Orthodox Theological Academy.

право дарувати автокефалію, спричиняє розколи як у минулому, так і сьогодні.

Процес отримання автокефалії Українською Православною Автокефальною Синодальною Церквою (далі УПАСЦ) завжди викликав суперечки і залишається дуже важливим для розуміння відносин між Церквою, державою та суспільством в Україні. Оскільки автокефалія безпосередньо пов'язана з питаннями релігійної незалежності та національної самовизначеності, її здобуття викликає численні політичні та церковні конфлікти. Особливо це актуально в умовах постійного впливу зовнішніх релігійних і політичних сил на українське православ'я.

Актуальність даного дослідження зумовлена недостатньою увагою до глибокого аналізу процесу проголошення автокефалії УПАСЦ у 1920-х роках в контексті тогочасної історичної ситуації та канонічних норм. Історична важливість подій, таких як I Всеукраїнський з'їзд «Живої Церкви» 1923 р. та II Всеукраїнський Помісний Собор 1925 р., залишається малодослідженою, особливо в аспектах богословської та історичної аргументації, що стала основою для проголошення автокефалії.

Окрему значущість це питання набуває в контексті сучасних викликів, пов'язаних із автокефальним статусом Православної Церкви України (далі — ПЦУ). Попри надання томосу про автокефалію Вселенським Патріархатом, ПЦУ

суспільством в Україні на початку 1920-х рр.

Дослідження має на меті виявити ключові чинники та внутрішні суперечності, що вплинули на проголошення автокефалії, а також здійснити оцінку канонічної правомірності цих рішень і їх наслідків для українського православ'я в контексті міжнародного церковного права. Окремої уваги потребує визначення вирішальних причин, які стали підґрунтям для ухвалення остаточного рішення про автокефальний статус. Головними акцентами в даній статті є догматична аргументація, посилення на історичні основи та канонічні правила, які стали за основу для проголошення автокефалії УПАСЦ на I Всеукраїнському з'їзді «Живої Церкви»

13–16 лютого 1923 р. та II Всеукраїнському Помісному Соборі 17–27 травня 1925 р. Та реакція III Всеросійського Помісного Собору в жовтні 1925 р. щодо доповіді про автокефалію Української Православної Церкви.

Окрему значущість це питання набуває в контексті сучасних викликів, пов'язаних із автокефальним статусом Православної Церкви України (ПЦУ). У цьому контексті досвід УПАСЦ у 1920-х роках може бути цінним для осмислення як історичних помилок, так і потенційних стратегій для утвердження автокефального статусу.

Ключові слова: автокефалія, обновленство, Українська Автокефальна Православна Церква, Українська Православна

й досі стикається з низкою труднощів, зокрема з обмеженим знанням з боку помісних православних церков, конфліктами з Українською Православною Церквою Московського патріархату, а також із внутрішніми викликами, пов'язаними з утвердженням канонічної, адміністративної та духовної єдності. У цьому контексті досвід УПАСЦ у 1920-х роках може бути цінним для осмислення як історичних помилок, так і потенційних стратегій для утвердження автокефального статусу. Питання церковної незалежності й надалі залишається не лише релігійною, а й важливою геополітичною проблемою, що перебуває на перетині духовного, національного та міжнародного вимірів.

Історіографія проблеми. Історичний аспект розвитку УПАСЦ був досліджений багатьма вітчизняними вченими.

Г. Білан вивчав історію обновленського руху в Україні у період з 1920-х до 1930-х років. Вона проводить комплексне дослідження цього явища в контексті відносин між Росією та Україною. Особливу важливими є її дослідження про початок обновленського руху в Україні [Білан, 2004, с. 42–46].

Монографії «Обновленська Церква в Україні (1922–1928)» [Жилюк, 2002] та «Без апологетики. Витоки оновлення православної церкви в Україні» [Жилюк, 2000] авторства С. Жилюка, присвячені історії, ідеологічним засадам та практичній діяльності УПАСЦ. Автор до-

Автокефальна Синодальна Церква.

The process of obtaining autocephaly by the Ukrainian Orthodox Autocephalous Synodal Church (UPASC) was accompanied by a number of contradictions and contradictions. It was influenced by external church centers, encountered internal Ukrainian opposition, and was closely connected with the political interests of various forces. At the same time, not only these factors are important, but also the internal contradictions that preceded the proclamation of autocephaly. Special attention is paid in the article to determining the decisive reasons that became the basis for the adoption of the final decision on autocephaly status. In general, all the indicated factors remain critically important for understanding the relations between the Church, the state, and society in Ukraine in the early 1920s. The study aims to identify the key factors and internal contradictions that influenced the proclamation of autocephaly, as well as to assess the canonical legitimacy of these decisions and their consequences for Ukrainian Orthodoxy in the context of international church law. Special attention is required to determine the decisive reasons that became the basis for the adoption of the final decision on autocephalous status. The main accents in this article are the dogmatic argumentation, references to historical foundations and canonical rules that became the basis for the proclamation of autocephaly of the UPASC at the I All-Ukrainian Congress of the

сліджує діяльність Обновленської (Синодальної) Церкви в Україні, аналізує взаємовідносини між Церквою та державою, а також між різними церковними організаціями у 1920-х роках. З наукової точки зору розглядає актуальні проблеми автокефальності, канонічності, Вселенського визнання та мови богослужіння.

Монографія О. Тригуба «Розкол Російської православної церкви в Україні (1922–1939): між державним політичним управлінням та реформацією» присвячена вивченню подій, які призвели до розколу православної Церкви в Україні у період з 1922 по 1939 рр. [Тригуб, 2009]. Автор зосереджується на взаємодії між державою та Церквою, а також на реформаційних процесах, які відбувалися в той час. У

книзі розглянуто різні аспекти конфлікту між Церквою та владою, а також вплив цього конфлікту на релігійне життя населення України. Праця містить аналіз основних соборних діянь Обновленських Церков на території УРСР, зокрема хід I Всеукраїнського з'їзду «Живої Церкви» 13–16 лютого 1923 р., Всеукраїнської Передсоборної наради 11–15 листопада 1924 р. та II Всеукраїнського Помісного Собору 17–27 травня 1925 р.

Незважаючи на наявні публікації, чимало питань щодо причин, які вплинули на формування незалежної Церкви, а також внутрішніх суперечностей всередині релігійного середовища, залишаються відкритими. Сам історичний аспект розвитку УПАСЦ був досліджений вітчизняними вченими, але саме аналізу аргументації, процесу проголошення автокефалії на I Всеукраїнському з'їзді «Живої Церкви» 13–16 лютого 1923 р., Всеукраїнській Передсоборній нараді 11–15 листопада 1924 р., II Всеукраїнському Помісному Соборі 17–27 травня 1925 р. та згідно постанов III Всеросійського Помісного Собору в жовтні 1925 р. про прийняття автокефалії УПАСЦ не було досліджено.

Метою даного дослідження є критичний аналіз процесу проголошення автокефалії УПАСЦ на основі богословської, ка-

“Living Church” on February 13–16, 1923 and the II All-Ukrainian Local Council on May 17–27, 1925. And the reaction of the III All-Russian Local Council in October 1925 to the report on the autocephaly of the Ukrainian Orthodox Church.

This issue acquires special significance in the context of modern challenges related to the autocephalous status of the Orthodox Church of Ukraine (OCU). In this context, the experience of the UPASC in the 1920s can be valuable for understanding both historical mistakes and potential strategies for asserting autocephalous status.

Keywords: *autocephaly, renewal, Ukrainian Autocephalous Orthodox Church, Ukrainian Orthodox Autocephalous Synodal Church.*

нонічної та історичної аргументації, з особливим акцентом на рішеннях I Всеукраїнського з'їзду «Живої Церкви» (1923 р.), Всеукраїнської Передсоборної наради (1924 р.), II Всеукраїнського Помісного Собору (1925 р.) та III Всеросійського Помісного Собору (1925 р.). Дослідження має на меті виявити ключові чинники та внутрішні суперечності, що вплинули на проголошення автокефалії, а також здійснити оцінку канонічної правомірності цих рішень та їх наслідків для українського православ'я в контексті міжнародного церковного права. Окремої уваги потребує визначення вирішальних причин, які стали підґрунтям для ухвалення остаточного рішення про автокефальний статус.

Головними акцентами в даній статті є догматична аргументація, посилання на історичні аргументи та канонічні правила, які стали за основу проголошення автокефалії УПАСЦ.

Виклад основного матеріалу. Відразу після формування організованих груп «Живої Церкви» постало питання конфронтації з Українською Автокефальною Православною Церквою (УАПЦ) очолюваної митрополитом Київським і всієї України Василем Липківським. Зокрема, доповідач прот. Володимир Шаповалов на I Всеукраїнському з'їзді «Живої Церкви», що відбувався відбувся в Києво-Покровському монастирі 13–16 лютого 1923 р. закликав духовенство до боротьби проти «ворогів Церкви». Особливо його хвилювало питання про «автокефалістів-липківців», питання болюче з огляду на те, що попередня церковна влада на території України своїми «безтактними діями», відштовхнула від себе національні рухи. Тому з'їзд прийняв резолюцію запропоновану прот. Володимиром Шаповаловим та доповнену проф. Василем Белоліковим: Протиставити «липківській автокефалії» — українську автокефалію Православної Церкви [ЦДАВО України, арк. 220].

Також на з'їзді заслухали доповідь єпископа Старобільського, вікарія Харківської єпархії Олександра Мигуліна про автокефалію Української Церкви, де були представлені аргументи щодо канонічного і історичного обґрунтування прав на автокефалію Української Православної Церкви. По-перше, надано канонічні підстави. З перших часів християнства єдина Апостольська Церква Христова в практичному житті розділялася на окремі церковні області, які самостійно управлялися і ставали Помісними Церквами — частинами єдиної Апостольської Церкви. Цими Церквами керували автокефальні єпископи в межах своїх територіальних прав, як постановляє II Вселенський Собор у своєму 2 правилі: «Єпископи не повинні поширювати свою

владу на церкві поза межами своєї області, і не повинні вводити плутанину в церквах» [Книга правил святих апостолів, 2008, с. 60]. Це підтверджує принцип автокефальних єпископатів. III Вселенський Собор у 3 правилі наказує: «Нехай не змінюються єпископські міста, чи обласні єпархії, згідно з давніми звичаями» [Книга правил святих апостолів, 2008, с. 133], забезпечуючи збереження прав єпархій відповідно до їхніх традицій. 8 правило цього ж собору конкретно захищає незалежність Кіпрської Церкви: «Кіпрські єпископи нехай мають цілковиту і безумовну владу управляти своєю церквою, без втручання сторонніх осіб» [Книга правил святих апостолів, 2008, с. 138].

Основна ж увага приділялась 17 правилу IV Вселенського Собору та відповідному йому 38 правилу Трульського Собору: «Отцями нашими встановлене, і ми зберігаємо правило, яке говорить так: якщо царською владою збудоване нове, або колись буде побудоване місто, то адміністративним та земельним розподілом нехай відповідає і розподіл церковних справ» [Книга правил святих апостолів, 2008, с. 268]. Це відбувалося тому, що політичні одиниці зазвичай відображали національні особливості й культурні відмінності того чи іншого регіону. Відповідно, Церква, як носій Христового вчення, не може ігнорувати національні особливості різних народів у своїй діяльності [ЦДАВО України, арк. 221].

По-друге, було наголошено, що в основі церковно-релігійного життя українського населення різко помітні церковно- побутові особливості, що відрізняють Україну від одновірної та близької їй Росії. І саме питання Української Церкви виникло одразу після того, як революція зруйнувала кайдани, які блокували будь-який прояв національного духа українського народу. Усе впливало з того, що історично Українська Церква мала підстави для самостійного існування і управління. Християнство на Русі було прийняте в Києві, і Київська митрополія тривалий час була незалежною, лише номінально залежною від Константинопольського патріарха. Однак у 1686 р. під політичним тиском Київську митрополію підпорядкували Московському патріархату, що супроводжувалося насильницьким знищенням українських церковних прав, шкіл і традицій. Це призвело до занепаду церковного життя, оскільки народ не знаходив духовного задоволення в церковній адміністрації, далекій від його потреб. Тому як наочне свідчення ненормальності ситуації в українській церковній сфері була поява у 1921 р. ієрархії УАПЦ, що виступала під прапором автокефальної

Української Церкви. Представників Собору дуже хвилювало те, що, незважаючи на відхід від православ'я через порушення апостольського приємства, ця Церква знаходить підтримку серед значної частини українського православного населення. Це пояснюється тим, що вона спрямована на українізацію Церкви та прагне задовольнити давню потребу в її незалежності та самоврядуванні. Якщо такі Церкви, як Грецька, Болгарська, Сербська, Румунська і навіть Грузинська, на основі своєї потреби мають самоуправління і є автокефальними Помісними Церквами Єдиної, Святої, Соборної Апостольської Церкви Христової, то наявність подібної потреби в Україні вимагає спрямувати це прагнення в національно-церковне русло в дусі істинно православного розуміння християнства, яке не змішує церковне життя з політикою. Таким чином, можна і необхідно нейтралізувати зловживання ідеєю автокефалії з боку «самосвятської» української автокефалії в контрреволюційних цілях. Справжня православна автокефалія Української Церкви за своєю суттю повинна бути строго аполітичною.

Очевидно, що популярність УАПЦ серед віруючих була відчутною проблемою для «Живої Церкви». Також з іншого боку антагоністом була «тихонівщина». А особливо критикувалась діяльність Патріаршого Екзарха всієї України митрополита Київського, Галицького і всієї України Михайла Єрмакова. Представники «Живої Церкви» вважали неканонічним призначення до Києва патріархом Московським і всієї Росії Тихоном Беллавіним свого Екзарха після того, як він сам погодився дати Українській Церкві автокефалію і залишив за собою лише право утверджувати та благословляти Українського митрополита. Так, у пунктах про звільненого на спокій ВЦУ митрополита Київського, Галицького і всієї України Михайла Єрмакова йдеться, зокрема про те, що з метою відмежування від обновленського руху, він у серпні 1922 р. разом з іншими єпископами України оголосив Церкву в Україні автокефальною, причому постанова про це не була належно обґрунтована юридичним та канонічним шляхом [ЦДАВО України, арк. 223]. І дійсно, згідно постанови засідання членів Київського Православного Церковного Собору єпископів, кліриків і мирян від 20–22 серпня — 24 вересня 1922 р., який проходив під головуванням митрополита Київського, Галицького і всієї України Михайла (Єрмакова): «Українська Церква відтепер стала на шлях автокефалії» — повної самостійності у справах внутрішнього управління [Автокефалія, 1925, с. 4]. Але все-таки вирішення питання про автокефалію віднесли до компетен-

ції Всеукраїнського Церковного Собору [Преловська, 2010, с. 5]. Тому до скликання цього Собору було вирішено, що всі справи церковно-релігійного життя в Україні остаточно вирішує Священний Собор єпископів всієї України, від якого преосвященні архиєпископи України можуть отримувати розпорядження щодо церковно-релігійного життя.

Дані постанови викликали неабияке невдоволення з боку «Живої Церкви», тому на I Всеукраїнському з'їзді «Живої Церкви», що відбувався відбувся в Покровському монастирі 13–16 лютого 1923 р. було виголошено резолюцію щодо автокефалії Української Церкви, у якій зазначалося, що, згідно з давніми особливостями національного церковного устрою України, впливає повне право Православної Церкви в Україні на самоврядування для задоволення релігійних потреб віруючого українського народу і водночас нейтралізації шкідливої «самосвятської шовіністичної автокефалії». Тому I Всеукраїнський з'їзд «Живої Церкви» проголошує православну Церкву в Україні, Криму та Галичині автокефальною. Для здійснення самоврядування створювалося незалежне Всеукраїнське вище церковне управління, яке перебувало в «живому братському канонічному спілкуванні» з Російською Православною Церквою та її Вищим церковним управлінням, а також з усіма іншими православними автокефальними церквами, як частинами «єдиної Святої Православної Апостольської Церкви Христової» [ЦДАВО України, арк. 222]. Резолюція було прийнято одногосно.

Наступним важливим кроком у розвитку УПАСЦ була Всеукраїнська передсоборна нарада в м. Харкові 11–15 листопада 1924 р. Державною владою УСРР в програмі був дозволений пункт про історичну та канонічну підстави автокефалії Православної Української Церкви та проекту її регламенту. Передсоборна Нарада мала вирішити кардинальне питання про автокефалію Української Церкви та українізацію богослужіння. Правильне вирішення цих питань повинно було посприяти внутрішньому зміцненню Української Церкви та усуненню небезпеки розбратів.

Другий день наради був насамперед присвячений обговоренню доповіді архиєпископа Полтавського і Прилуцького Йосипа Кречетовича «Про автокефалію Української Церкви». Доповідач розглядав історичні та канонічні аспекти церковного управління, підкреслюючи, що раннє християнство було демократичним і колегіальним. Однак згодом світська влада, особливо візантійські імператори, почала втручатися в церков-

ні справи, що негативно вплинуло на церковну соборність. У Росії імператори отримали надмірний вплив на Церкву, що спричинило її залежність від державної влади.

На відміну від цього, в Гетьманщині до приєднання до Російської імперії козацтво захищало соборноправність, а народ мав значний вплив на церковні справи. Після підпорядкування Москві українські єпископи стали «чиновниками» царської влади. Тому, зі слів доповідача, славне минуле Української Церкви вимагає відновлення її самостійності [Всеукраинское Предсоборное Совецание, 1925, с. 5].

Всеросійський обновленський Священний Синод встановив положення провідносини між Російською та Українською Церквами. Архієпископ Полтавський і Прилуцький Йосип Кречетович під час своєї доповіді наголосив, що Всеукраїнське Передсоборне Зібрання має представити Всеукраїнському Собору проєкт повної автокефалії Української Церкви, к якому слід виключити пропозицію Всеросійського Синоду про те, щоб він залишався вищою апеляційною інстанцією для Української Церкви. Відносини цієї Церкви з іншими автокефальними Церквами мають також здійснюватися самостійно, без посередництва Всеросійського Синоду [Всеукраинское Предсоборное Совецание, 1925, с. 7].

Вечірнє засідання було присвячене обговоренню цієї доповіді. У результаті Собор прийняв резолюцію щодо автокефалії Української Православної Церкви, де було зазначено, що виходячи з низки національно-історичних і канонічних підстав, зазначених у доповіді про автокефалію Української Православної Церкви, та керуючись аналогічними прикладами з історії як давньовселенської, так і пізнішої Православної Східної Церкви, Всеукраїнське передсоборне зібрання визнало життєво необхідною повну автокефалію Української Православної Церкви. Канонічні підстави головно базувались на 17 правилі IV Вселенського Собору та 36 правилі Трульського Собору, що розподіл церковних областей узгоджується з політичним розподілом і важливість та значення того чи іншого престолу визначається за державним значенням міст, у яких перебувають ці престולי [Книга правил святих апостолів, 2008, с. 166]. Такі канонічні докази також раніше використовували на I Всеукраїнському з'їзді «Живої Церкви» 13–16 лютого 1923 р. Тому було запропоновано II Всеукраїнському Помісному Собору проголосити повну автокефалію Української Православної Церкви, яка була виправдана практикою останніх років і отримала санкцію Вели-

кого передсоборного зібрання Російської Православної Церкви [Всеукраинское Предсоборное Совецание, 1925, с. 9].

Всеукраїнська передсоборна нарада в м. Харкові 11–15 листопада 1924 р. висунула вимогу виключення впливу Всеросійського Синоду на Українську Церкву. Це означало необхідність самостійного управління не лише на внутрішньому рівні, а й у відносинах з іншими автокефальними Церквами.

Питання автокефалії Української Церкви було остаточно сформульовано та затверджено на II Всеукраїнському Помісному Соборі в м. Харкові 17–27 травня 1925 р. Основним доповідачем по цьому питанню знову виступав архієпископ Ізюмський, вікарій Харківської єпархії Йосип Кречетович. У своїй доповіді він ґрунтовно розвинув думку про історичне зміцнення ідеї автокефалії в Україні та перешкоди, що заважали її утвердженню. Доповідач зазначив, що церковне життя в Україні мало глибоко демократичний характер: братства, козацтво та громади завжди брали активну участь у всіх аспектах церковного життя. Однак візантійський вплив у Московській Русі через князів та імператорів наклав свій авторитарний відбиток на церковні справи, що призвело до тісної залежності Церкви від держави та втрати її самостійності [Деяние 2-го Всеукраинского Помесного Священного Собора 18–21 мая, 1925, с. 2].

У патріарший період, коли в Русі активно насаджувався візантійський порядок, Українська Церква після спротиву поступово втратила свою автономію і підпала під владу Москви. Після політичного об'єднання України з Московією за часів Богдана Хмельницького, хоча й було домовлено, що «Українська Церква мусить мати свої справи», ідея самостійності почала зникати. Єпископи стали чиновниками царської влади, а царі, за візантійським прикладом — «єпископами зовнішніх справ» [Деяние 2-го Всеукраинского Помесного Священного Собора 18–21 мая, 1925, с. 3].

На голосування Собору митрополит Харківський Пимен Пегов виніс принцип автокефалії Української Церкви, який більшістю голосів (202 «за», 7 утрималися, 6 «проти») був визнаний життєво необхідним. Створено відповідну комісію, яка винесла резолюцію, що була одноголосно прийнята Собором. У тексті резолюції зазначалося, що II Всеукраїнський Помісний Собор, об'єднавши православний єпископат України, духовенство та вірян, 20 травня 1925 р., після обговорення питання автокефалії Української Церкви, одностайно дійшов висновку, що автокефалія є догматично прийнятною, канонічно обґрунтованою, історично доведеною та життєво необхідною, а також фактично

визнаною і благословенною як Російським Священним Синодом, так і патріархом Московським і всієї Росії Тихоном Беллавіним через його екзарха, митрополита Київського, Галицького і всієї України Михайла Єрмакова.

Для остаточного утвердження автокефалії Собор вважає за необхідне скасувати церковно-політичні акти 1685–1687 рр., які підпорядковували Київську Церкву Московській владі, зокрема присягу митрополита Київського, Галицького і всієї Русі Гедеона Святополка-Четвертинського патріарху Московському і всієї Росії Іоакиму Савйолову-Першому від 8 листопада 1685 р., звільнивши Українську Церкву від цієї присяги з канонічного дозволу Російського Синоду, чим буде повернуто її незалежність. Акти Константинопольської Церкви, якими патріарх Константинопольський Діонісій IV Серогланис Муселимис Комнін у 1686 р. відрікся від своїх прав на Київську митрополію, слід залишити в силі, оскільки вони підтверджують припинення залежності Києва від Константинополя. Визнання цієї подвійної незалежності мало стати б канонічним підтвердженням повної автокефалії Української Православної Церкви [Деяние 2-го Всеукраинского Помесного Священного Собора 18–21 мая, 1925, с. 3].

На II Всеукраїнському Помісному Соборі були присутні представники Всеросійського Священного Синоду: митрополит Ленінградський Веніамін Муратовський, протопресвітер Павло Красотін, проф. Василь Белоліков. Голова Російського Синоду митрополит Ленінградський Веніамін Муратовський-позитивно сприйняв обговорення автокефалії, а протопресвітер Павло Красотін передав благословення на автокефалію від Російської Православної Церкви. Собор високо оцінив це благословення, висловлюючи подяку за визнання канонічності автокефалії. Деякі учасники Собору висловлювали побоювання щодо розриву між Українською та Російською Церквами внаслідок автокефалії. Проте протопресвітер Павло Красотін передав впевненість Російського Священного Синоду в тому, що автокефалія, навпаки, сприятиме єднанню Церков і не призведе до розколу. Він закликав до того, щоб автокефалія стала цементом для братерської любові між Церквами.

Проф. В. Белоліков зауважив, що Українська Церква має багато ворогів, включно із сектантами та папськими агентами, які намагаються сіяти ворожнечу серед православного населення. Він закликав не використовувати автокефалію для роз'єднання з Російською Церквою, а навпаки, зміцнювати єдність у боротьбі з зовнішніми загрозами.

Проф. О.І. Покровський, у свою чергу, зазначив, що автокефалія не повинна розглядатися як відрив від центру. Православ'я завжди визнавало свободу національностей та пристосовувало релігію до національних особливостей, що протистоїть католицизму. Автокефалія, за його словами, не ослабить боротьбу з ворогами, а навпаки, допоможе краще організуватися. Він також закликав до поступового розвитку автокефалії, де кожен крок є частиною довгого історичного процесу, що веде до зміцнення єдності.

Особливої уваги також заслуговують зачитані на Соборі послання Вселенського та Александрійського патріархів про те, щоб Українська Церква, яка першою отримала на Русі світло Христового вчення в водах Дніпра, як другого Йордану, і була хрещена з рук представників великої Христової Вселенської Церкви — першою спромоглася б вирішити складне завдання самостійної організації церковного життя для всього православного руського народу в душі православної віри, у злагоді зі святоотцівськими канонами, рішеннями попередніх Вселенських і Помісних Соборів і в канонічній єдності з хранителями православної віри і благочестя — патріархами всіх православних східних церков.

У посланнях зазначалось, що в Україні для здійснення Православною Церквою зовнішніх завдань і цілей Христового життя православним українським людям має бути надано Христову свободу національного самовизначення у внутрішньому устрої їхньої Церкви. До великого Вселенського Христового союзу окремих православних самостійних і вільних автокефальних Церков нехай увійде і Православна Українська Церква як рівна серед рівних, а разом із цим нехай засяє світло Христової істини і правди у взаєминах православних Церков [Деяние 2-го Всеукраинского Помесного Священного Собора 18–21 мая, 1925, с. 3]. У посланнях також затверджувалось, проголошене Константинопольським Патріархом Діонісієм IV у 1685–1686 рр. зречення від своїх історичних прав щодо управління Українською Православною Церквою. А обіцянку, дану першим митрополитом Київським, Галицьким і всієї Русі Гедеоном Святополк-Четвертинським, який підкорився патріарху Московському і всієї Росії Йоакиму Савйолову-Першому і склав особливу архиєрейську присягу підкорятися Московському патріархові, вирішено було вважати, такою, якої не було [Деяние 2-го Всеукраинского Помесного Священного Собора 18–21 мая, 1925, с. 4].

Далі слідувала заява собору, яка, виходячи з наявності догматично-канонічних і національно-історичних підстав, визнавала **повну автокефалію Української Церкви** життєво необхід-

ною для України і такою, що отримала благословення Російської Православної Церкви. Також було сформульовано прохання до Священного Синоду Російської Православної Церкви благословити цей акт, а Вселенського і інших Патріархів та всі автокефальні церкви мати УПАСЦ у братньому й канонічному спілкуванні [Деяние 2-го Всеукраинского Помесного Священного Собора 18–21 мая, 1925, с. 4].

УПАСЦ, здійснюючи великі засади повної автокефалії у своєму внутрішньому самоврядуванні і житті, є водночас частиною Єдиної Святої Соборної і Апостольської Церкви; вона бере самостійно участь у Вселенському Соборі на рівних правах з усіма іншими автокефальними Церквами.

УПАСЦ, перебуваючи у братньому канонічному спілкуванні з усіма автокефальними Церквами Православного Сходу, підтримує найбільш тісний зв'язок фз тими з них, які знаходяться в межах СРСР, здійснюючи це спілкування як через Всесоюзні Помісні Собори, так і всіма іншими передбаченими канонами і практикою Церкви шляхами [Деяние 2-го Всеукраинского Помесного Священного Собора 18–21 мая, 1925, с. 4]. Дане формулювання все-таки залишало можливість до втручання в релігійне життя Російської Церкви.

Відповідно до проголошеної автокефалії, в наступних соборних постановах бачимо вже відмінні судження Священного Синоду Російської Православної Церкви. І взагалі, проголошувалось, що коли Українська Церква стала автокефальною, для неї, очевидно, відпала потреба критично ставитися до дій інших автокефальних церков [Деяние 2-го Священного Помесного Церковного Собора 22-го мая 1925 г., 1925, с. 2]. Це передусім стосувалось постанов II Всеросійського Московського Собору 1923 р. Також важливою резолюцією було вилучити з уживання найменувань обновленських груп «Жива Церква», «церковне відродження», «содац» та ін., як невідповідні дійсності, та програми названих груп вважати приватною справою їхніх керівників, що не мають жодного стосунку до УПАСЦ, керованої своїми Соборами та Синодом. Цю резолюцію Собору прийняв одногласно [Деяние 2-го Священного Помесного Церковного Собора 22-го мая 1925 г., 1925, с. 4].

Щодо зовнішніх церковних зв'язків II Всеукраїнський Помісний Собор доручив майбутньому складу Священного Синоду скласти повну мотивовану доповідь для подання Вселенському Собору з поданням потрібних документів для пояснення всіх подій, що відбуваються всередині Помісної Української Церк-

ви за останні роки. Також були обрані делегати Вселенського Собору від Української Помісної Церкви, що свідчить про вищезначене самостійне спілкування УАПСЦ без втручання Російської Церкви [Деяние 2-го Всеукраинского Поместного Священного Собора 26-го мая 1925 г., 1925, с. 3].

На завершення було прийнято резолюцію про надання голові Синоду митрополиту Харківському Пимену (Пегову) богослужбових привілеїв, а саме: право носіння хреста, двох панатій із наперсним хрестом, хреста на митрі, а також титулу «Митрополита всієї України», що було одноголосно схвалено Собором [Деяние 2-го Всеукраинского Поместного Священного Собора 27-го мая 1925 г., 1925, с. 3].

Після II Всеукраїнського Помісного Собору в російській обновленській пресі з'явилася стаття «Церковное единство», у якій піддано критиці стару політику Російської Церкви щодо української автокефалії, обґрунтована канонічними нормами, і висловлено підтримку обновленськими реформаторами ідеї, що канони не повинні стримувати церковний розвиток, визнаючи право Української Церкви на внутрішню самостійність та важливість збереження культурних і церковних зв'язків між Україною і Росією для спільних інтересів [Церковное единство, 1925, с. 8].

Далі послідувала постанова III Всеросійського Помісного Собору в жовтні 1925 р. щодо доповіді про автокефалію Української Православної Церкви. III Всеросійський Помісний Священний Собор, заслухавши Діяння II Всеукраїнського Помісного Св. Собору від 12 травня 1925 р., які проголошують автокефалію Української Православної Церкви, з братньою любов'ю приймає і благословляє цей акт своєї рідної сестри — Української Православної Церкви. Зі свого боку, III Всеросійський Собор також засуджує насильство, вчинене в 1685 р., а присягу митрополита Київського, Галицького і всієї Русі Гедеона Святополк-Четвертинського вважає недійсною. III Всеросійський Помісний Священний Собор висловлює глибоку впевненість у тому, що дві рідні сестри — Російська та Українська Православні Церкви, пов'язані вільною, братньою любов'ю в Союзі миру, збережуть назавжди у своїх взаєминах заповіді Христової любові, миру і правди [Левитин-Краснов і Шавров, 1996, с. 525].

Рішення про автокефалію, ухвалене Всеукраїнським Помісним Собором 21 травня 1925 р. та затверджене і благословлене Помісним Собором у Москві в жовтні того самого року, було повідомлене Вселенському Патріарху Василію III листом від 3 листопада 1925 р. У цьому листі Священний Синод, очолю-

ваний митрополитом Харківським і Всієї України Пименом Пеговим, запевняє, що «не допустить запровадження жодних нововведень щодо вчення віри, єпископського і священницького чину, календаря тощо, доки ці питання не будуть розглянуті і вирішені Вселенським Собором». Синод просить Константинопольську Церкву, після вивчення надісланих документів, «підтвердити і благословити автокефалію Православної Української Церкви найвищим і законним рішенням». Пізніше, 17 лютого 1926 р., Синод додатково надіслав до Вселенської Патріархії виклад «історії та канонічних підстав автокефалії Православної Церкви України», звернувшись до Вселенського Патріарха з проханням «як до милостивого отця визнати і благословити повну автокефалію Української Православної Церкви та підтвердити це наданням Патріаршої Грамоти з відповідним підписом і печаткою» [От Вселенского Патриарха Украинской Православной Церкви, 1925, с. 3]. Але офіційного визнання з боку Вселенського Патріарха так і не послідувало.

Висновки. Отже, через нові соціальні й національні виклики більшість православних церковних угруповань на території УРСР на початку 1920-х рр. тією чи іншою мірою мали автокефальну політику. Протистояння між «Живою Церквою», Українською Автокефальною Православною Церквою (УАПЦ) та екзархатом Російської Православної Церкви (РПЦ) під керівництвом митрополита Київського, Галицького і всієї України Михаїла Єрмакова в питанні автокефалії Української Церкви мало глибоке історичне та політичне підґрунтя. «Жива Церква», проголошуючи автокефалію Української Церкви на I Всеукраїнському з'їзді «Живої Церкви» 13–16 лютого 1923 р., намагалася утвердити свою аполітичну версію автокефалії на противагу УАПЦ, що відстоювала національні інтереси України. Рішення екзархату РПЦ про оголошення автокефалії також стало предметом критики, оскільки воно не було обґрунтоване канонічно та взагалі відкладено до майбутнього Всеукраїнського Собору.

Основне протиріччя між цими церковними угрупованнями полягало в різних підходах до питання церковної незалежності та взаємодії з Російською Церквою. УАПЦ, прагнучи повної незалежності, орієнтувалася на національно-церковний рух, тоді як «Жива Церква» виступала за обмежену автокефалію в межах канонічного спілкування з РПЦ, намагаючись нейтралізувати вплив «самосвятської автокефалії».

Розглядаючи процес проголошення автокефалії УПАСЦ через призму історичних, канонічних та політичних факторів,

слід зазначити низку ключових аспектів, які в основному характеризують питання автокефалії.

Історичний аспект: Історична легітимність автокефалії є одним із головних аргументів, які використовували учасники I Всеукраїнського з'їзду «Живої Церкви» 13–16 лютого 1923 р., Всеукраїнської Передсоборної наради 11–15 листопада 1924 р. та II Всеукраїнського Помісного Собору 17–27 травня 1925 р. Історичні обґрунтування автокефалії УПАСЦ базувалися на твердженні, що українська Церква мала багатовікову традицію незалежності до приєднання до Московського патріархату в кінці XVII ст. Доповідачі звертали увагу на те, що до 1686 р., коли Київська митрополія була підпорядкована Московському патріархату, Українська Церква мала тісний зв'язок із Константинопольським патріархатом і це забезпечувало певну автономію в управлінні церковними справами. Історична пам'ять про цей період автономії підсилювала бажання відновити самоврядність у нових політичних умовах, створених після розпаду Російської імперії. Протягом XVIII – XIX ст. українські єпископи дедалі більше перетворювалися на «чиновників» царської влади, що негативно позначилося на розвитку церковної соборності в Україні.

Історично важливою подією, що також слугувала підґрунтям для канонічних вимог автокефалії, був період козацької держави, коли українське духовенство мало тісні зв'язки з національними інституціями, а церковна влада користувалася відносною незалежністю від Москви. Козацтво, яке вважалося захисником православної віри, активно підтримувало ідею церковної автономії, що було особливо підкреслено у доповідях під час II Всеукраїнського Помісного Собору 17–27 травня 1925 р.

Канонічний аспект: Канонічні аргументи на користь автокефалії Української Церкви підкріплювалися як історичними прецедентами, так і загальними принципами церковного права. Основним канонічним підґрунтям для вимог автокефалії стало 17 правило IV Вселенського собору і 36 правило Трульського собору, які регулюють розподіл церковних областей відповідно до політичних кордонів. Важливість цих канонічних норм полягає у тому, що вони встановлюють принципи адміністративного поділу церковних територій, ґрунтуючись на політичних реаліях, зокрема, визнаючи право автокефалії Церков у нових національних утвореннях.

Українська Церква, попри свою багатовікову історію, після підпорядкування Москві не мала чітко визначеного канонічного статусу. Для канонічного підтвердження автокефалії II Всеукра-

їнський Помісний Собор 17–27 травня 1925 р. постановив скасувати церковно-політичні акти 1685–1687 рр., які підпорядковували Київську Церкву Московській владі, зокрема присягу митрополита Київського, Галицького і всієї Русі Гедеона Святополка-Четвертинського патріархові Московському і всієї Росії Йоакиму Савйолову-Першому від 8 листопада 1685 р., звільнивши Українську Церкву від цієї присяги з канонічного дозволу Російського Синоду. Акти Константинопольської Церкви, якими патріарх Константинопольський Діонісій IV у 1686 р. давав право Московському патріарху висвячувати митрополита на Київську митрополію, Собор залишив в силі, для підтвердження припинення залежності Києва від Константинополя. Визнання цієї подвійної незалежності мало стати б канонічним підтвердженням повної автокефалії Української Православної Церкви.

У своїх резолюціях II Всеукраїнський Помісний Собор 17–27 травня 1925 р. також посилався на аналогічні приклади з історії Східної Православної Церкви, де автокефалія проголошувалася на підставі місцевих церковних умов та потреб. Було підкреслено, що встановлення автокефалії УПАСЦ відповідає канонічній традиції Православної Церкви, а також національно-історичним обставинам розвитку Церкви в Україні. Прийняття цієї автокефалії розглядалося як життєво необхідний крок, що відповідає канонічному праву та історичній справедливості.

Політичний аспект: Питання автокефалії Української Церкви тісно пов'язане з тогочасними політичними процесами. Проголошення автокефалії в умовах радянської України збіглося з державною політикою щодо українізації, яка, хоч і мала на меті зміцнення національної свідомості, була водночас контролюваною радянською владою. УПАСЦ зберігала відносну незалежність, але її існування значною мірою залежало від лояльності до комуністичного бмірою форму «символічної автономії», а не повноцінної незалежності від Москви. Тим більше, формулювання резолюції про автокефалію на II Всеукраїнському Помісному Соборі 17–27 травня 1925 р. Все-таки залишало можливість до втручання в релігійне життя України Російської Церкви. Але УПАСЦ усе одно намагалася у своїх соборних судженнях дистанціюватись від поглядів Російської Синодальної Цекви, що свідчить про позитивні зрушення в церковній незалежності.

Міжнародні церковні відносини: Проголошення автокефалії УПАСЦ залишалося маловизнаним у міжнародному православному світі. Хоча Російська Православна Церква, як стверджувалося, «дала благословення» та соборно підтвердила

атокефалію на III Всеросійському Помісному Соборі в жовтні 1925 р. Інші православні церкви, зокрема Вселенський Патріархат, офіційно не визнали автокефалію Української Церкви. Таким чином, її міжнародний статус залишався невизначеним, що обмежувало можливості повноцінної інтеграції в православну спільноту.

Перспективи майбутніх досліджень полягають у ще більш детальному вивченні канонічної обґрунтованості автокефалії УПАСЦ, розширенні аналізу догматичних і богословських основ, а також вивченні міжнародного контексту впливу на церковну незалежність. Це дозволить не лише глибше зрозуміти процеси, які відбувалися в Українській Православній Церкві у 1920-х роках, але й провести паралелі з сучасними викликами та перспективами розвитку Православної Церкви в Україні.

1. Автокефалия Православной Украинской Церкви в совещании депутатов Киевского Собора 1922 года. *Голос Православной Украины*. Харьков, 1925. № 3. С. 3-4.
2. Білан Г.І. Обновленська Церква в Україні (від виникнення до II Собору). *Наукові записки / Національний університет "Києво-Могилянська академія"*. Київ, 2004. Т. 27. С. 42-46.
3. Всеукраинское Предсоборное Совещание. *Голос Православной Украины*. Харьков, 1925. №1-2. С. 4-12.
4. Деяние 2-го Всеукраинского Помесного Священного Собора 18-21 мая. *Голос Православной Украины*. Харьков, 1925. № 10. С. 2-4.
5. Деяние 2-го Всеукраинского Поместного Священного Собора 26-го мая 1925 г. *Український Православний Благовісник*. Харьков, 1925. № 14. С. 1-3.
6. Деяние 2-го Всеукраинского Поместного Священного Собора 27-го мая 1925 г. *Український Православний Благовісник*. Харьков, 1925. № 15. С. 2-3.
7. Деяние 2-го Священного Помесного Церковного Собора 22-го мая 1925 г. *Голос Православной Украины*. Харьков, 1925. № 11. С. 2-4.
8. Жилюк С.І. Без апологетики. Витоки оновлення православної церкви в Україні. Житомир: «Полісся», 2000. 164с.
9. Жилюк С.І. Обновленська церква в Україні (1922-1928). Рівне: РДГУ, 2002. 384 с.
10. Книга правил святых апостолів, Вселенських і Помісних Соборів і святых Отців. Київ: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2008. 368 с.
11. Левитин-Краснов А., Шавров В. Очерки по истории русской церковной смуты М.-Küsnacht (Schweiz): Крутицкое патриаршее подворье, INSTITUT GLAUBE IN DER 2. WELT, 1996. 672 с.
12. От Вселенского Патриарха Украинской Православной Церкви. *Український Православний Благовісник*. Харків, 1925. № 21. С. 1-3.
13. Преловська І. М. Документи органів безпеки УСРР щодо життя та діяльності Екзарха України митрополита Михайла (Єрмакова) (1862-1929). *Український Археографічний Щорічник*. Нова серія. Вип. 15. Український Археографічний збірник. Т. 18. Київ: Український письменник, 2010. С. 40 - 82.

14. Тригуб О.П. Розкол Російської православної церкви в Україні (1922-39 рр.): між державним політичним управлінням та реформацією: Монографія. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. 300 с.
15. ЦДАВО України. Ф. 5. Оп. 1. Спр. 2189. арк. 220, 221, 222, 223.
16. Церковное единство. Вестник Священного синода Православной российской церкви. Москва. 1925. №4. С. 6 – 8.

-
1. Avtokefaliya Pravoslavnoy Tserkvi v soveshchanii deputatov Kiyevskogo Sobora 1922 goda. *Golos Pravoslavnoy Ukrainy*. KH., 1925. № 3. S. 3–4.
 2. Bilan G.I. Obnovlencheskaya Tserkov v Ukraine (ot vznikoveniya vo II Sobor). *Nauchnyye zapiski / Natsionalny universitet «Kiyev-Mogilyanskaya akademiya»*. M., 2004. T.27. S.42-46.
 3. Vseukrainskoye Predsobornoye Soveshchaniye. *Golos Pravoslavnoy Ukrainy*. KH., 1925. № 1–2. S. 4–12.
 4. Deyaniye 2-go Vseukrainskogo Pomestnogo Svyashchennogo Sobora 18-21 maya. *Golos Pravoslavnoy Ukrainy*. KH., 1925. №10. S. 2–4.
 5. Deyaniye 2-go Vseukrainskogo Pomestnogo Svyashchennogo Sobora 26 maya 1925 g. *Ukrainskiy Pravoslavnyy Blagovestnik*. KH., 1925. № 14. S. 1–3.
 6. Deyaniye 2-go Vseukrainskogo Pomestnogo Svyashchennogo Sobora 27 maya 1925 g. *Ukrainskiy Pravoslavnyy Blagovestnik*. KH., 1925. № 15. S. 2–3.
 7. Deyaniye 2-go Svyashchennogo Pomestnogo Tserkovnogo Sobora 22 maya 1925 g. *Golos Pravoslavnoy Ukrainy*. KH., 1925. № 11. S. 2–4.
 8. Zhilyuk S.I. Bez apologetiki. Istoki obnovleniya pravoslavnoy tserkvi v Ukraine. Zhitomir: «Poles'ye», 2000. 164s.
 9. Zhilyuk S.I. Obnovlencheskaya tserkov' v Ukraine (1922–1928). Rovno: RGGU, 2002. 384 s.
 10. Kniga pravil svyatykh apostolov, Vselenskikh i Pomestnykh Soborov i svyatykh Otsov. K.: Izdaniye Kiyevskoy Patriarkhii Ukrainskoy Pravoslavnoy Tserkvi Kiyevskoy Patriarkhata, 2008. 368 s.
 11. Levitin-Krasnov A., Shavrov V. Ocherki po istorii rossiyskoy tserkovnoy smuty. M.-Küsnacht (Schweiz): Krutitskoye patriarsheye podvor'ye, INSTITUT GLAUBE IN DER 2. WELT, 1996. 672 s.
 12. Ot Vselenskogo Patriarkha Ukrainskoy Pravoslavnoy Tserkvi. *Ukrainskiy Pravoslavnyy Blagovestnik*. KH., 1925. № 21. S. 1–3.
 13. Prelov's'ka I. M. Dokumenty orhaniv bezpeky USRR shchodo zhyttya ta diyal'nosti Ekzarkha Ukrayiny mytropol'itya Mykhayla (Yermakova) (1862–1929). *Ukrayins'kyy Arkheohrafichnyy Shchorichnyk*. Nova seriya. Vyp. 15. Ukrayins'kyy Arkheohrafichnyy zbirnyk. T. 18. K.: Ukrayins'kyy pys'mennyk, 2010. S. 40–82.
 14. Trigub A.P. Raskol Russkoy pravoslavnoy tserkvi v Ukraine (1922–1939 gg.): mezhdru gosudarstvennym politicheskim upravleniyem i reformatsiyey: Monografiya. Nikolayev: Izd-vo CHGU im. Petra Mogily, 2009. 300 s.
 15. TSDAVO Ukrainy. F. 5. Op. 1. Spr. 2189–I. 220, 221, 222, 223.
 16. Tserkovnoye yedinstvo. *Vestnik Soyashchennogo sinoda Pravoslavnoy russkoy tserkvi*. M., 1925. №4. S. 6–8.